

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

İLAÇ SEKTÖRÜNDE FİKRİ MÜLKİYET: BİR İLERLEME İMKÂNI MI, YENİ RANT BİÇİMLERİ Mİ?

Nazlı Bülay DOĞAN

Anahtar sözcükler: fikri mülkiyet, patent, ilaç politikaları

Fikri mülkiyet hakları, günümüzde bize hem çok yakın, hem de çok uzak olan bir terimdir. Sadece hukuki metinlerde yer alan oldukça teknik bir konu gibi görünse de, aslında fikri mülkiyet hakları ve bu hakların küresel düzeyde korunması rejimi, hayatımızı derinden etkilemektedir. Yazılım, müzik endüstrisi ya da tohum meselelerinde fikri mülkiyet hakları, günlük hayatımızdaki basit detaylarda bile karşımıza çıkar. Konunun en yakıcı olduğu yer ise, hepimizin paylaştığı sağlık konusu ve bununla ilgili fikri mülkiyet haklarıdır. Bu sorunun yakıcı olmasının bir sebebi, henüz sağlıklı çıplak piyasa koşulları içinde kabul etmeye hazır olmamamızsa; bir diğer sebebi de fikri mülkiyet haklarının, küresel siyasi ekonominin önemli unsurlarından biri haline gelmesidir. Bu ikinci sebebin somutlaştığı unsurlardan biri, ilaç harcamaları ile nüfuslarının sağlık bakımı taleplerini dengelemeye çalışan birçok hükümetin en büyük sağlık harcamasının, ilaçların fikri mülkiyet hakları haline gelmesidir.

Sağlıkla ilgili fikri mülkiyet hakları, birçok farklı başlık altında incelenebilir. Ben bu çalışmamda konumu, ilaçların patent hakları olarak sınırlandırmayı tercih ettim. Amacım, ilaç araştırmalarının ve dolayısıyla araştırmaya harcanan bütçenin, yeni ilaçların üretimi ve sağlıkta gelişmenin başlıca koşulu olduğuna dair yerleşik düşüncenin eleştirisini yapmaktır. İlaç endüstrisinin geliştirdiği yeni ilaçların en azından bir kısmının, insan* sağlığına yararlı ve insan ömrünü gerçekten uzatan bilimsel gelişmeler olduğunu kabul etmekle birlikte, bu üretim ve bundan elde edilen kazancın, yeni ve çok gelişmiş rant biçimleri yarattığını da unutmamak gerekir.

Bu çalışmanın ana sorunsalı olarak, ilaç sektöründe fikri mülkiyet haklarının bir ilerleme imkanı olmaktan çok, yeni rant biçimleri oluşturmalarını tartışacağım. Bu amaçla çalışmaya, fikri mülkiyetin ne olduğu, bunun 1980 sonrası neoliberal küreselleşme döneminde neden ve nasıl merkezi bir konuma sahip olduğunu ve teorik düzlemden çıkan bu

* Burada “insan” derken kimden bahsettiğimizi sorgulamakta farda vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi, “tüketiciler” arası fark gözetilmesi ve bu farka göre ilaç araştırma geliştirme çalışmalarının yapılması, ilaç endüstrisinin değişmez kuralıdır.

kavramsallaştırmanın nasıl tartışılmaz bir gerçeklik olarak kabul ettirildiğini, ya da ettirilmeye çalışıldığını göstermeye çalışmakla başlayacağım. Bu uzun girişten sonra, bahsettiğim ana sorunsala, yani bunun ne açılardan ilerleme imkanı, ne açılardan rant biçimleri olduğu sorusuna geçeceğim. Son olarak da, dünya üzerindeki farklı devletlerin fikri mülkiyet haklarının korunmasının bu hiç bitmeyen küresel düzenlemesi sırasında nasıl pozisyonlar aldıklarını birkaç örnekle somutlaştırarak, en azından devletler seviyesinde bu doksanın nasıl kırılmaya çalışıldığını göstermeye ve bunun başka direniş biçimlerine olanak verip vermediğini anlamaya çalışacağım.

1. Uzun Bir Giriş: Fikri Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet haklarının küresel ekonomide yükselişinin, kapitalizmin aşırı birikim krizine girdiği 1970'lere dek izlenebilen bir geçmişi vardır. Bu krizin çözümlerinden biri, Harvey tarafından “mülksüzleştirme yoluyla birikim”¹ şeklinde kavramsallaştırılan bir süreçtir. Marx'ın ortaya attığı “ilksel birikim”i² oldukça andıran bu birikim şeklinde, ortak, kolektif ya da devlete ait mülkiyet hakları, kapitalist artık-değer yaratımı için özel mülkiyet haklarına çevrilmiştir.³ Harvey⁴ ve Zeller⁵ gibi birçok farklı düşünürün önerdiği gibi, fikri mülkiyet haklarının küresel düzeyde uygulanması ve korumaya alınması sürecini bu teorik çerçeve içinde görmek mümkündür. Bu durumda fikri mülkiyet, ancak ve ancak onu metalaştıracak olan kapitalin elinde değerlendiriliyor ya da fiyat biçilebilir hale geliyordu.⁶ Böyle bir metalaşmanın sonucunda korumaya alınan hak sahipleri, (zannedileceği gibi) bilgiyi üreterek fikri mülkiyete ilk başta sahip olan üreticiler; ya da (ümit edileceği gibi bilgiyi) kullananlar, tüketenler, değildir. En büyük öneme sahip aktörler, fikri mülkiyeti işleten mülkiyet sahipleridir.⁷ İlaç sektörü özelinden giderek başka bir şekilde söylersek; ayrıcalık tanınanlar, buluş yapan bilim adamları, ya da hastalar değil, ekonomik çıkar amacıyla bu hakları araçsallaştıran ilaç firmalarıdır. Bu konuyu asıl meselemizi tartışacağım ikinci bölümde daha detaylandıracağım.

¹ David Harvey, *The new imperialism* (New York: Oxford University Press, 2005).

² Karl Marx, *Capital, A critique of political economy* (Vol. 1) (S. Moore and E. Aveling, Trans.) (1887), retrieved from <http://www.marxists.org/archive/marx/work/s/1867-c1/> (Original work published 1867).

³ David Harvey, *The new imperialism*, s. 145.

⁴ *Ibid.*, s. 147.

⁵ Christian Zeller, “From the gene to the globe: Extracting rents based on intellectual property monopolies,” *Review of International Political Economy* 15 (1, 2008): 86-115, s. 87.

⁶ *Ibid.*, s. 87.

⁷ Christopher May, *The global political economy of intellectual property rights, the new enclosures* (New York: Routledge, 2010), s. 53.

Fikri mülkiyet haklarını anlamlandırmak için yararlanabileceğimiz bir başka teorik boyut, fikrin ve bilginin metalaşması üzerine olandır. May'den ödünç alacağımız “inşa edilmiş kıtlık”⁸ kavramı oldukça zihin açıcudur. Bilindiği gibi bilgi paylaştıkça azalan bir kaynak değildir. Bu yüzden de piyasa şartlarına uygun bir mal değildir. Bilginin piyasa şartlarına uyumlu hale gelmesi için, metalaşma yoluyla gerçekleştirilecek bir bilgi kıtlığına ihtiyaç vardır.⁹ Fikri mülkiyet hakları düzenlemesi, bu bilgi kıtlığının oluşumunu sağlamaktadır. Bu şekilde bilginin mülkiyetini elinde bulunduran kişi, bir başkasının kullanımını sırasında doğan rantta, hakkın kaybı halinde tazminata ve hakların bir başka aktöre devir hakkına sahip olmaktadır.¹⁰ Rantla fikri mülkiyet hakları tarafından inşa edilmiş kıtlık arasındaki ilişki, “bilginin çitlenmesi”¹¹ fikriyle daha açık hale getirilebilir.

Bilginin metalaşması için izlenen inşa süreci, yasal metinler yoluyla ilerleyen bir süreçtir. Her ne kadar uluslar arası kuruluşlar, bu süreci etkileyen önemli, hatta baş aktörlerse de, devletlerin bu süreçteki rolünü hiç de küçümsememek lazımdır. Devletlerin, küreselleşmenin kurbanı değil, aksine onun hem yaratıcısı hem de infazcısı olduğunu bilmek gerekir.¹² Bu da fikri mülkiyet haklarının küresel düzeyde uygulanmasında devletlerin rolünü anlamak açısından önemlidir. Diğer yandan, yine uluslar arası örgütlere dönersek, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi “neoliberal kurumların, neoliberal küreselleşme döneminde devletler ile piyasalar arasındaki ilişkiye şekil veren baş aktörler olduğu”¹³ da yadsınamaz bir gerçektir. Bazılarına göre bu tarz kuruluşlar ulus aşırı kapitalin çıkarlarına göre hareket ederken,¹⁴ bazılarıysa bu kuruluşların arkasındaki itici gücün Amerikan gücünün egemenliği olduğunu düşünmektedir.¹⁵ Ancak uluslar arası kuruluşların tüm bu gücüne rağmen devletlerin küreselleşme döneminde bile azalmayan önemleri, “küresel ekonomide rekabeti teşvik etme”¹⁶ misyonunu üstlenmeleriyle ilgilidir.

Kısaca belirtilmesi gereken nokta; gerek fikri mülkiyet haklarının korunması ile ilgili en büyük küresel adım olan DTÖ bünyesinde imzalanan 1994 tarihli TRIPs Anlaşması** olsun, gerekse bunu eleştiren 2001 yılındaki Doha Deklarasyonu olsun, tüm uluslar arası

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., s. 64.

¹⁰ Ibid., s. 3.

¹¹ Harvey, cited in May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 11.

¹² Leo Panitch and Sam Gindin, “Superintending global capital,” *New Left Review* 35 (2005): 101-123, s. 101.

¹³ Sean O’Riain, “States and markets in an era of globalization,” *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 187-213, s. 187.

¹⁴ B. S. Chimni, “International institutions today: An imperial global state in the making,” *European Journal of International Law* 15 (1, 2004): 1-37, s. 4.

¹⁵ Panitch and Gindin, “Superintending global capital,” s. 112.

¹⁶ Ibid., s. 101.

** Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights

anlaşmalar yukarıda saydığımız unsurları bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bazen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi belli bir ulusal-devlet tarafından açıkça temsil edilebilen, bazen de böyle direkt bir devlet müdahalesi olmadan DTÖ'nün çatısı altında çıkarlarını koruyabilen sermaye grupları için TRIPs Anlaşması'nın imzalanması kesin bir zaferdir. TRIPs Anlaşması sayesinde fikri mülkiyet hakları dünya çapında uyumlaştırılmış,¹⁷ hatta üye devletlerin farklılıkları göz ardı edilerek bu “her şeye uyan model”in¹⁸ DTÖ içinde kalmak isteyen tüm üyeler tarafından imzalanması talep edilmiştir. TRIPs Anlaşması “gelişmekte olan ülkelerdeki korsanlığa karşın fikri mülkiyet haklarının korunması”¹⁹ şeklinde meşrulaştırıldıysa da, bu anlaşmanın, daha önce bahsettiğimiz, bilgi-temelli ürünlerden oluşan pazarı kontrol etmek için güçlü tekeller yarattığı²⁰ görüşü hala mevcuttur.

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili yasal çatışmaları anlayabilmek için bunları oluşturan fikri temeli keşfetmek gerekir. O yüzden, küresel patent rejimini kuran, onda çatlaklar oluşturmaya çalışan ya da bu rejimi tekrardan sağlamlaştırmaya çalışan uluslar arası düzenlemeleri bir kenara koyuyor ve başlangıçta kısaca değindiğimiz sorunsalımıza; fikri mülkiyet haklarındaki ilerleme mitini ve sonra da bu haklardaki rant olanaklarını incelemeye geçiyoruz.

2. İlerleme İmkânı, İlerleme Miti

Fikri mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması rejiminin yarattığı ilerleme mitini anlamak için ilk olarak, bu rejimin etrafındaki meşruiyet halkasını çözmek gerekir. Bunun için kullanacağımız kavram, Wacquant'ın “neoliberal *doksa*”²¹ kavramıdır. Fikri mülkiyet haklarının meşruiyetinin, neoliberal *doksanın* yayılması ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ulus üstü kapitalin çıkarlarına böylesine açık bir şekilde hizmet eden bir söylemin, fikri mülkiyet haklarının üstünlüğü söyleminin, bu kadar hegemonik hale gelmesini başka türlü açıklamak oldukça zordur. Fikri mülkiyet hakları ile ilgili bu *doksanın* inşası ve sürdürülmesi, hatırı sayılır ölçüde ve sürekli bir gayret gerektirir.²² Çoğunlukla ilaç sektörü

¹⁷ Michele Boldrin and David K. Levine, *Against intellectual monopoly* (New York: Cambridge University Press, 2008), s. 217.

¹⁸ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 107.

¹⁹ Peter Drahos, “Four lessons for developing countries from the trade negotiations over access to medicines,” *Liverpool Law Review* 28 (2007): 11-39, s. 18.

²⁰ Anna Lanoszka, “The global politics of intellectual property rights and pharmaceutical drug policies in developing countries,” *International Political Science Review* 24 (2, 2003): 181-197, s. 182.

²¹ Loïc Wacquant, “How penal common sense comes to Europeans: Notes on the transatlantic diffusion of neoliberal *doxa*,” *European Societies* 1 (3, 1999):319-352, s. 319.

²² May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 50.

gibi fikri mülkiyet haklarının hayati olduğu sektörlerden aktörler bu gayreti yoğun bir şekilde göstermektedirler. Daha geniş açıdan baktığımızdaysa fikri mülkiyet haklarının gerekliliği ile ilgili bazı klasik düşünürlerin teorilerinin de kullanıldığı görülür. Bunlardan biri Hegel'in teorisi. Ancak bu teorisinin kullanımında bazı sorunlar vardır. Mülkiyetin, bireyin kendini gerçekleştirmesi olduğu üzerinden kurulan bu teori, mevcut fikri mülkiyet rejimi ile aslında bağdaştırılamaz. Çünkü daha önce bahsettiğim ve bir kez daha belirtmek istediğim gibi; burada savunulan mülkiyet hakları, bilgiyi üretenin hakları değil, üretim araçlarının sahipliği yoluyla bu bilgiyi, birikim yapmak ve (ya da) para kazanmak için piyasada işletenin haklarıdır.²³

Fikri mülkiyet haklarının birey için gerekliliğinin yanı sıra ve ilerleme için de elzem olduğu düşüncesi, Locke'un "mülkiyetin doğal bir hak, kişinin emeğinin meyvesi"²⁴ olduğu ve bu ödül (mülkiyet) olmadan yeni fikirlerin üretilmeyeceği²⁵ argümanına kadar gitmektedir. Elbette ki ilerleme miti doğrultusunda kullanılan bu teorideki ufak bir nokta göz ardı edilmektedir. Locke bu teoriyi öne sürerken bir duruma dikkat çekiyordu. Ortak olanın çitlenmesi ancak ve ancak, toplumun geri kalan kişilerine zarar vermemesi, onlara da artacak kaynaklar olduğu zaman yapılabilirdi.²⁶ Fikri mülkiyet hakları rejimine bakıldığında, inşa edilen kılığın diğer tüm olumsuz etkileri bir yana kalsa bile piyasa koşullarında fiyatları yükseltmesi sebebiyle birçok hastanın ilaca erişimini engellediği oldukça açıktır. Bu ve birazdan detaylandıracağımız birçok sebep nedeniyle en azından ilaç sektöründeki fikri mülkiyet haklarının, kamu yararına entelektüel yaratım için etkin bir teşvik olduğunu söylemek pek de kolay değildir.²⁷

Konuyu biraz daha açmak için ilaç sektörü ile ilgili özgül bilgilere geçmekte fayda vardır. İlaç sektörü, uzun zamandır en kazançlı sektör olarak bilinen, çok büyük bir sektördür. ABD'de yirmi yıldır en kazançlı sektördür ve 2003 yılının rakamlarına göre Amerikan ilaç şirketlerinin karı, diğer Amerikan sanayilerin yaklaşık üç misliydi. Bu sektör, çok büyük bir sektör olmanın yanı sıra, çok daha hızlı bir şekilde büyümeye devam etmektedir. 2008-2009 arası büyüme oranı %3,5'tir ve ilaç piyasası bu yıllarda 781 milyar dolardan 808 milyar dolara çıkmıştır.²⁸ 2010'da ise bu rakam 850 milyar olmuştur.²⁹

²³ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 57.

²⁴ John Locke, *The second treatise of government* (Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, 1975). Original work published 1690.

²⁵ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 27.

²⁶ Richard A. Spinello and Herman T. Tavani, "Intellectual property rights: From theory to practical implementation," in R. A. Spinello and H. T. Tavani (Eds.), *Intellectual property rights in a networked world: Theory and practice*, pp. 1-65 (London: Information Science Publishing, 2005), s. 8-9.

²⁷ Boldrin and Levine, *Against intellectual monopoly*, s. 227-229.

²⁸ IMAP, *Pharmaceuticals & biotech industry global report 2011* (2011), s. 3.

Belki de en kazançlı ve en büyük “bilgi kartelleri”³⁰ olan çok uluslu ilaç firmaları, küresel ilaç sektörünün ekonomik olarak en çok kazanan ve hem ekonomik hem de siyasi açıdan en etkili aktörleridir. Her ne kadar küresel veya ulusal düzeyde çalışan, farklı uzmanlık alanlarına sahip birçok farklı firma çeşidi varsa da, benim odak noktam daha çok, patent sahibi ve AR&GE (araştırma ve geliştirme) yapan çok uluslu firmalar^{***} olacaktır.

Bu firmalar için özellikle geçerli olmak üzere, ama doğrusu tüm ilaç sektörü ile ilgili söylenebilecek bir özellik, hem üretim hem de tüketim alanında çok büyük bir coğrafi yoğunlaşma olduğudur. 1990 yılında dünya çapındaki üretimin ve tüketimin %30’undan fazlası OECD ülkelerinde gerçekleşirken,³¹ 2001’de dünya ilaç tüketiminin %87’si Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya’da gerçekleşmiştir.³² Özellikle tüketimdeki bu coğrafi yoğunlaşma, sektörün ilerleme mitine ters düşecek dramatik bir gelişmeye sebep olmuştur. Çoğu ilaç firması, özellikle büyük olanlar, gelişmekte olan ülkelerde görülen salgın hastalıklardansa, gelişmiş ülkelerde görülen kronik ama ölümcül olmayan hastalıklara yönelik ilaçlar geliştirmeye başlamışlardır.³³ Kanser ilaçları dışında en popüler ilaçlar, obeziteye, kelliğe ve ereksiyon bozukluklarına karşı geliştirilen hayat tarzı ilaçları olmuştur.³⁴ İlaç üretimindeki bu seçim, fikri mülkiyet haklarının meşruiyeti çerçevesinde geliştirilen ilerleme mitine pek uyum sağlamamış, en azından bu ilerlemenin dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu için tasarlanan bir ilerleme olmayabileceği düşüncesini akıllara getirmiştir.

İlerleme mitini sekteye uğratan bir diğer nokta, yine çok uluslu AR-GE firmalarının ilaç seçimi ile ilgilidir. Fakat bu kez mesele tüm kullanıcıları etkilemektedir. Özellikle son yıllarda büyük AR&GE firmaları, tamamen yeni bir ilaç üretme riskine girmektense, jenerik (eşdeğer) ilaç durumuna düşmeden, patentli ilaç olmanın tüm avantajlarından faydalanabilecekleri biçimde, piyasada zaten var olan çok kazandıran ilaçların benzerleri için AR&GE çalışmaları yapmaya başladılar. “Me-too” ilaç denilen bu ilaçlar, “piyasadaki benzerlerinden sadece, patent sahibi olabilecekleri kadar ufak kimyasal formülasyon

²⁹ Pharma about, *Big ten branded drug blockbusters of 2010* (2012). Retrieved from <http://pharma.about.com/od/BigPharma/tp/Big-Ten-Branded-Drug-Blockbusters-Of-2010.htm> (27.04.2012 / 01:56)

³⁰ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 108.

^{***} Bu aslında Muzaka tarafından “proprietary pharmaceutical companies” şeklinde kullanılan tabirin tercümesidir. Bkz. Valbona Muzaka, “Shaping global rules: Proprietary pharmaceutical companies as global political actors,” *New Political Economy* 14 (2, 2009): 289-301.

³¹ Claudio C. Tarabusi and Graham Vickery, *İlaç endüstrisinde küreselleşme*, A. Soyer Trans., (Istanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999), s. 14. (Original work published 1996)

³² Joan Busfield, “Globalization and the pharmaceutical industry revisited,” *International Journal of Health Services* 33 (3, 2003): 581-605, s. 601.

³³ *Ibid.*, s. 598-599.

³⁴ Susan K. Sell, “TRIPS-Plus free trade agreements and access to medicines,” *Liverpool Law Review* 28 (2007): 41-75, s. 51.

değişiklikleri ile ayrılıyorlardı.”³⁵ Patent haklarının ve buradan doğan kazancın yeni AR&GE çalışmaları, bu çalışmaların yeni buluşlar ve bu buluşların da yeni tedaviler ve sağlıkta ilerleme getireceğine dair hâkim düşünce,³⁶ “me-too” ilaçlar özelinde bir kez daha sorgulanmaktadır. Özellikle bu ilaçlara harcanan AR&GE harcamalarının toplam ilaç AR&GE harcamalarının %75’i olduğu³⁷ düşünülürse, ilerleme mitinin aslında rant biçimlerini meşru kılmaktan başka bir işe yaramadığı görülmüş oluyor.

AR&GE harcamalarından bahsetmişken söylenmesi gereken bir başka nokta, ilaç sektörünün reklam harcamalarıdır. 2006 yılında, endüstrinin harcadığı ortalama AR&GE, satışların %19’uydu. Reklam harcamalarıysa, Novartis örneğinde görüldüğü gibi neredeyse bu oranın iki katıydı.³⁸ Bu oranlar ve ilgili rakamlar çok tartışmalı bir konu olduğu için, araştırmayı yapan kurumun duruşuna göre büyük değişiklikler göstermektedir. Mesela ilaç şirketi tarafından desteklenmiş bir araştırma şirketi hiçbir zaman için aradaki farkı bu kadar fazla vermez. Ancak ilaç sektörü genelinde, reklam ve pazarlamaya ayrılan paranın AR&GE’ye ayrılardan fazla olduğu, her araştırmanın kabul etmek zorunda kaldığı bir gerçektir.³⁹ Bu da patent haklarına ve ilaçların yüksek fiyatlarına mazeret olarak kullanılan AR&GE harcamalarının, aslında ilaç firmaları için o kadar da merkezi olmadığını göstermektedir.

İlaç sektöründe maliyetleri bu kadar arttıran bir başka etmen, ironik bir şekilde fikri mülkiyet haklarının kendisidir. Rant sağlama amacıyla kurulan bu rejim, rekabetçi piyasada var olan AR&GE firmalarının zaman zaman aleyhine işlemektedir. Tekel yaratmak ve kendi patentlerinin değerini düşürebilecek eşdeğer ilaç üretimini baltalamak için ilaç patentleri almak ve daha önemlisi, bu patentleri başkalarına karşı korumak için harcanan para, ilaç firmalarını epey zora sokmaktadır. Bu pahalı stratejilere bir de rakip firmaya ait ilaçların patentlerini etkisiz hale getirmek amacıyla, o ilaçların geliştirilmesi için gerekli patentleri alarak onların piyasaya girmesini engellemek gibi stratejiler eklenince, tüm bunların sağlığın gelişimini sağlamak bir yana, tam tersine rekabet uğruna bilimsel gelişmeyi engelleyen bir ilişkiler ağı ortaya çıkardığı görülür.⁴⁰

Tüm bunlara bir de, gelişmekte olan ülkelerdeki salgınlarda baş gösteren ilaç kıtlığı ve çok uluslu ilaç firmalarının bu kıtlık karşısında sergiledikleri saf vahşi piyasacı ya da en iyi

³⁵ Busfield, “Globalization and the pharmaceutical industry revisited,” s. 590.

³⁶ Susan K. Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights* (New York: Cambridge University Press, 2003), s. 174.

³⁷ Boldrin and Levine, *Against intellectual monopoly*, s. 226.

³⁸ Ibid.

³⁹ Muzaka, “Shaping global rules: Proprietary pharmaceutical companies as global political actors,” s. 292.

⁴⁰ Graham Dutfield, *Intellectual property rights and the life science industries, Past, present and future* (New Jersey: World Scientific, 2009), s. 46.

ihтимalle sadakacı anlayış, ilaç patentlerinin ilerleme yarattığı argümanının gerçekten de bir maddenin ötesinde olmadığını göstermektedir. O zaman sorunsalımızın ikinci kısmı olan fikri mülkiyet haklarının sunduğu yeni rant biçimlerine bakmanın zamanı gelmiştir.

3. Yeni rant biçimleri

Uluslar arası AR&GE ilaç firmaları başta olmak üzere, fikri mülkiyet haklarına dayalı büyük endüstrilerin en büyük argümanlarından biri, “kamusal alanda ulaşılabilirlik” için bilgiye sahip olan kişilerin özel haklarının korunması gerektiğidir. Böyle bir argüman, fikri mülkiyet haklarını bir grubun çıkarları yerine kamu yararı içinmiş gibi gösterir.⁴¹ Oysaki küresel siyasi arenada fikri mülkiyet haklarını ticaret meselesine bağlamak ve bunun serbest ticaretin olmazsa olmazı olduğunu kanıtlamak için harcanan onca çaba,⁴² piyasa ilişkilerinde ele alınan fikri mülkiyetin direkt olarak bu hakları işletenin yararına bir durum yarattığını ortaya çıkarır. Sell’e göre bu çaba, neoliberal bir proje için fikri mülkiyet haklarının araçsallaştırılmasıdır.⁴³ Peki, neden böyle bir projeye ihtiyaç duyulmuştur?

ABD özelinde baktığımızda fikri mülkiyet haklarını koruma rejiminin, hükümetin ticari açık vermeye ve uluslar arası arenada etkin bir şekilde rekabet etme yeteneğini kaybetmeye başlaması ile çakıştığı görülmektedir.⁴⁴ İlaç sektörü açısından baktığımızdaysa, 1990’larda ilaç sektörünün büyüme oranlarının eskiye göre azalmaya başlaması, fikri mülkiyet hakları üzerinden rant elde etmenin bir çözüm olarak seçilmesine sebep olarak gösterilebilir.⁴⁵ 1970’lerde, ileri teknolojinin küresel rekabet için önemli bir belirleyici ve aynı zamanda, bu rekabet için sürekli ve artan bir baskı unsuru haline gelmesi, ilaç sektörünün 1990’lardaki krizinin en önemli sebeplerinden biridir.⁴⁶ Bir diğer nedense, ABD özelinde yine ekonomik konjonktüre bağlı olarak, 1980’lerde siyasi elitlerin Japonya’nın ileri teknolojisi ile Güney Kore ve Tayvan’ın imalat sektörlerindeki başarısı sebebiyle hissettikleri “düşüşte olma kaygısı”dır.⁴⁷

Bu kaygıların ve ekonomik krizlerin olduğu bir ortamda fikri mülkiyet haklarını koruma rejimi, “dünyanın geri kalan her yerinden Amerikan ekonomisine doğru teknolojik

⁴¹ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 34.

⁴² Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights*, s. 186.

⁴³ *Ibid.*, s. 7.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 99.

⁴⁵ Muzaka, “Shaping global rules: Proprietary pharmaceutical companies as global political actors,” s. 291.

⁴⁶ Dutfield, *Intellectual property rights and the life science industries, Past, present and future*, s. 34.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 241-242.

rant akışını sağlamış” ve böylece ABD, rantıye devlet haline gelmiştir.⁴⁸ Neoliberal küreselleşme döneminde patentler, en değerli ekonomik kaynaklardır.⁴⁹

Her ne kadar bir önceki kısımda ilaçların tüketiminin gelişmiş ülkelerde daha yoğun olduğunu ve bu sebeple daha çok o pazarlara yönelik ilaçların üretildiğini söylemiş olsak da, “pharmerging markets” denilen pazarlar da oldukça önemlidir. Bu terim, ilaç harcamaları açısından büyüyen pazarlara sahip olan gelişmekte olan ülkeler için kullanılır. Özellikle bu ülkelerdeki küçük ama büyüyen orta sınıflar, ilaç devleri açısından önemli potansiyel gelir kaynaklarıdır. Hira’ya göre fikri mülkiyet haklarının küresel infazının asıl amacı, bu kar ve rant kaynaklarına erişimdir.⁵⁰

Tüm bu incelemelerden sonra, geçen yüzyıl boyunca tekel oluşturdukları için serbest ticarete karşı bir şey olarak sunulan ve serbest piyasa yanlıları tarafından kötülünen fikri mülkiyet haklarının,⁵¹ neden günümüz tartışmalarında serbest ticaretin en önemli unsuru haline geldiğini anlaşılabilir. Bu tamamen günün ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Fikri mülkiyet haklarının zayıf olduğu bir önceki dönem, modern ilaç endüstrisinin gelişim dönemine denk gelir. Daha açık bir şekilde ifade edersem, modern ilaç endüstrisi varlığını zayıf patent rejimlerine borçludur.⁵² Günümüzdeyse, yine serbest piyasanın korunması bahanesiyle, bir zamanlar karşı çıkılan fikri mülkiyet hakları yüceltiliyor ve Muzaka’nın deyişle, uluslar arası anlaşmaların haklarını koruduğu iş dünyası aktörleri tarafından şekillendirilmiş bir soruna çözüm olarak TRIPs Anlaşması ve Serbest Ticaret Anlaşmaları yoluyla katı bir koruma rejimi olarak tüm dünyaya kabul ettiriliyordu.⁵³

Bu kabul ettirme sürecinde tartışma, siyasi alandan hukuki alana kaydırılmaya⁵⁴ ve dahası, yalnızca “teorik bir hukuk meselesi”⁵⁵ olarak tanımlanmaya çalışılıyordu. Ancak bu rejimin ve onu kuran anlaşmaların özellikle sağlık alanında yaptıkları etkilerse, tartışmanın boyutunu (egemen ideoloji bunu istemese de) genişletiyordu.⁵⁶ Tartışmanın bu şekilde genişlemesi, bu rejimden fazlasıyla zarar gören gelişmekte olan ülkelerin devletlerinin tartışmalara müdahil olmalarına ve bazen sadece pazarlık masasında kullanmak üzere bazen de gerçek direniş amaçlarıyla bu uygulamalara karşı çıkmalarına sebep olmaktadır. İlaç

⁴⁸ Harvey, *The new imperialism*, s. 221.

⁴⁹ Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights*, s. 74.

⁵⁰ Anil Hira, “The political economy of the global pharmaceutical industry,” *International Journal of Development Issues* 8 (2, 2009): 84-101, s. 85.

⁵¹ Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights*, s. 186.

⁵² Boldrin and Levine, *Against intellectual monopoly*, s. 215.

⁵³ Muzaka, “Shaping global rules: Proprietary pharmaceutical companies as global political actors,” s. 293.

⁵⁴ May, *The global political economy of intellectual property rights*, s. 74

⁵⁵ *Ibid.*, s. 91.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 88.

harcamaları devletlerin sırtında kaldığı sürece sahip çıkacakları bu tartışma, harcamaların tamamen bireylerin üstüne atılması durumunda sönmüş gitme tehlikesiyle yüz yüzedir. Benim sorum, bu direniş yeni direniş olanaklarına dönüştürme olanağımızın olup olmadığını araştırmaktır.

4. Sonuç Yerine: Güncel Direnişler ve Yeni Direniş Olanakları

Fikri mülkiyet haklarının küresel düzeyde infazı ve korunması rejimine ve bu rejimin kristalleşmiş hali olan TRIPs Anlaşması ile daha ağır koşullar öngören Serbest Ticaret Anlaşmaları'na karşı sağlık alanında etkili bir direniş vardır. Her ne kadar TRIPs Anlaşması'nın çizdiği sınırların dışına çıkamasa ve TRIPs Anlaşması'nı sorunların kökeninde görmekten çok çözümün bir parçası olarak kabul etse de,⁵⁷ Doha Deklarasyonu bu direnişin en önemli ürünlerinden biri olarak görülür. Bu deklarasyon, TRIPs Anlaşması'nın tanıdığı zorunlu lisans ve paralel ithalat gibi esnekliklerin kullanımını merkeze alır. Vurguladığı en önemli noktalar biri, ülkelerin “kamu sağlığını korumak için gerekli önlemleri” alabilecekleri ile ilgili TRIPs Anlaşması maddesidir. Bu maddeden de görebileceğimiz gibi, Doha Deklarasyonu'nun bir başarısı, “ticaret meselesi” olarak kabul ettirilmeye çalışılan fikri mülkiyet haklarının korunması rejimini, bir “kamu sağlığı” meselesi olarak tartışmaya açmasıdır.⁵⁸ Bir diğer başarısıysa, TRIPs Anlaşması'nda yüceltilen “dünya pazarlarında korsanlık kurbanı olanların hakları”na⁵⁹ karşı olarak “tekel gücünün yayılmasına karşı kamu sağlığını koruyan devletlerin hakları”nı⁶⁰ koymuş olmasıdır. Bu şekilde Doha Deklarasyonu, TRIPs Anlaşması'nın yaymaya çalıştığı iki *doksayı*, fikri mülkiyet haklarının bir ticaret meselesi olduğunu ve bu meselede en değerli hakların, bu hakları işleten özel sektör aktörlerinin hakları olduğunu tartışmaya açmıştır.

Bu direniş ilgili ülkeler, HIV/AIDS ilaçlarına ihtiyaç duyan Güney Afrika ve hem bu ilaçlara ihtiyaç duyan hem de tartışmalı patentli ilaçların eğdeğerlerini üreten ve çok daha ucuz fiyatlara piyasalara sunan Brezilya ve Hindistan hariç, Dünya Sağlık Örgütü, Oxfam ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi birçok uluslar arası sivil toplum örgütünden ve bazı Avrupa ülkelerinden de destek almıştır.⁶¹ “Temel İlaçlara Ulaşım” kampanyası altında birleşen tüm bu

⁵⁷ Peter Drahos, “Four lessons for developing countries from the trade negotiations over access to medicines,” s. 23.

⁵⁸ Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights*, s. 27.

⁵⁹ John H. Barton, “TRIPs and the global pharmaceutical market,” *Health Affairs* 23 (3, 2004): 146-154, s. 147.

⁶⁰ Drahos, “Four lessons for developing countries from the trade negotiations over access to medicines,” s. 18-19.

⁶¹ *Ibid.*

unsurlar, uluslar arası AR&GE ilaç firmalarının savunduğu “patentlerin ilaçlara ulaşım ile bir ilgisi yoktur” ve “gelişmekte olan ülkelerdeki hastalar, patentesiz ilaçlara bile ulaşamıyorlar (ve bu nedenle patentli ilaçlara ulaşmayı tartışmak gereksizdir)” gibi argümanlara karşılık, kamu sağlığının (özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kamu sağlığının) patent rejiminin en azından yumuşatıldığı bir düzende gelişebileceğini savunmuştur.

Doha Deklarasyonu sayesinde sağlanan yasal alandaki bu direniş noktası, birkaç farklı ülke tarafından kullanılmıştır. Verilebilecek ilk örnek, TRIPs Anlaşması'nı (oldukça geç bir tarihte) kabul etmeden önce dünyanın eşdeğer ilaç üretiminin %20'sini gerçekleştiren Hindistan'dır.⁶² Hindistan TRIPs Anlaşması'nı 2005 yılında imzalamış olsa da halen, daha önceki Güney Afrika HIV/AIDS ilaçları krizindeki gibi, zorunlu lisans ve paralel ithalat gibi TRIPs esnekliklerini kullanmaktadır. 2005 yılında imzaladığı patent yasası, bu esnekliklerin “ihracata yönelik zorunlu lisans mekanizması” oluşturmak için kullanıldığının en belirgin örneğidir.⁶³ Daha somut bir örnek vermek gerekirse, Hintli bir eşdeğer ilaç firması olan Natco, Bayer'in bir kanser ilacını zorunlu lisansını kendisine verilmesi talebinde bulunmuştur. Bayer'in ilacının fiyatı 280.000 Hindistan rupisi'dir (yaklaşık 5.138 dolar). Natco, yapacağı eşdeğer ilacı 30.000 rupiye (yaklaşık 162 dolar) satma koşulunu sunmuştur. Hint hükümetinin kabul ettiği bu öneriyle Bayer, kendi iradesinin dışında ilacının patentini Natco'ya vermiştir.⁶⁴

Bir başka örnek olan Brezilya'da, patent haklarının esnetilmesi bir pazarlık unsuru olarak kullanılmaktadır. Brezilya yasal düzenlemesine göre her ulusal acil durum ya da kamu yararı durumunda zorunlu lisans kullanılabilir.⁶⁵ 2001 yılında Roche firmasına, 2005 yılındaysa Abbott Laboratuvarları'na karşı kullanılan zorunlu lisans hakkı sayesinde tartışmalı ilaçların fiyatları %40 ve %50 oranlarında inmiştir.⁶⁶ Barton'a göre bu durum, Brezilya'nın pazar büyüklüğünden kaynaklanan özel bir durumdur.⁶⁷ Latin Amerika'nın en büyük ülke pazarı ve ilaç sektöründe de en büyük ikinci pazar olduğu⁶⁸ düşünülürse, bu çıkarım doğrulanmaktadır.

⁶² Bruce Stokes, “Pachyderm Pharma,” *National Journal* (2005): 1146-1150 in Heinz Klug, “Law, politics and access to essential medicines in developing countries,” *Politics & Society* 36 (2, 2008): 207-245, s. 233.

⁶³ İpek Eren-Vural, “Domestic contours of global regulation: Understanding the policy changes on pharmaceutical patents in India and Turkey,” *Review of International Political Economy* 14 (1, 2007): 105-142, s. 126.

⁶⁴ Natcopharma, “NATCO granted compulsory licence for Nexavar,” Retrieved from <http://nadcopharma.co.in/index.php/news-for-dump/149-natco-granted-compulsory-licence-for-nexavar> (10.08.2012 / 22:52).

⁶⁵ Sharon Thach and Marsnik, S. J. (2009) “Patent standards under TRIPS and the pharmaceutical industries in Brazil and India,” *Latin American Business Review* 10 (4, 2009): 237-261, 247.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 247.

⁶⁷ Barton, “TRIPS and the global pharmaceutical market,” s. 152.

⁶⁸ Thach, S. and Marsnik, S. J. (2009) “Patent standards under TRIPS and the pharmaceutical industries in Brazil and India,” s. 248.

Ancak zorunlu lisans gibi TRIPs Anlaşması'nın sağladığı esneklikleri kullanmak her zaman kolay bir siyasi tercih değildir. 2000'ler boyunca süregelen ve 2012 Ocağı'nda birçok ülke tarafından imzalanmış olan Sahtekarlık Karşıtı Ticaret Anlaşması'yla (ACTA)^{****} farklı bir biçim olarak doruk noktasına varan ikili ticaret anlaşmaları rejimi, ilaçlar için TRIPs Anlaşması'nı da aşan sınırlamalar, cezalandırmalar ve, özellikle gelişmekte olan ülkelere, çok daha ağır taleplerde bulunmaktadır.⁶⁹ Çoğunlukla ABD tarafından ekonomik zor unsurunun esas unsur olarak kullanıldığı bu anlaşmaları imzalamayan ülkeler, imzalayanlara göre dezavantajlı duruma düşerken, imzalayan ülkelere DTÖ standartlarının üstünde pazar imkânlarına kavuşmaktadır. Bu da birçok gelişmekte olan ülkenin bu ikili ticaret anlaşmalarını (ve ileriki dönemde ACTA'yı) kabul etmek zorunda kaldıkları anlamına gelir.⁷⁰ Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi adı altında ABD'nin çok büyük olan pazar üstünlüğünü kullanması, Türkiye dâhil birçok ülke için önemli bir etmendir.

Bu ikili ticaret anlaşmaları, TRIPs Anlaşması'ndan daha vahşi koşullar öne sürdüğü için, bazen daha şiddetli bir halk tepkisinin kaynağı olabilmektedir. 2006 ve 2007 yıllarında Tayland'ın yasamadan geçirdiği üç zorunlu lisans anlaşması, ABD ile imzalanmakta olan bir serbest ticaret anlaşması sırasında gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik kapsamındaki kişi sayısının neredeyse ikiye katlanması devleti ilaç patentlerine karşı muhalif bir konuma getirirken, kısa zamanda artan kitlesel hareketlilik bu muhalif konumu radikalleştirmiştir. Göstericilerin hedeflerini başbakanın “neoliberal politikalarının simgesel örneği” olarak gördükleri bu serbest ticaret anlaşmaları olmuştur.⁷¹ Bu iki etmen 2009 yılında gerçekleşen askeri darbe ile birleşince Tayland, Doha Deklarasyonu'nun etkilerinin hala sürdüğü uluslar arası ortamda zorunlu lisans anlaşmalarını uygulayabilmiştir.

Bu çalışmayı yeni direniş olanakları ile bitirmeden önce eklemek istediğim husus Türkiye üzerinedir. Uluslar arası konjonktüre ve teorik tartışmalara bakıldığında, sanki Türkiye'nin tüm bunlarda hiçbir rolü yokmuş gibi gözükmektedir. İncelemeye başlayınca kadar hakkında benim de çok az şey bildiğimi fark ettiğim Türkiye'deki durum, ara ve bu nedenle özel bir konumdadır. İlaç sektörünün büyüklüğü, AR&GE çalışmalarının yok denecek kadar az olması ve devletin Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) dolayısıyla oldukça yüksek bir ilaç harcaması olduğu halde Türkiye, uluslar arası AR&GE ilaç firmalarına karşı

**** Anti-Counterfeiting Trade Agreement

⁶⁹ Carlos Maria Correa, “Implications of bilateral free trade agreements on access to medicines,” *Bulletin of the World Health Organization* 84 (2006): 399-404, s. 399.

⁷⁰ Sell, “TRIPs-Plus free trade agreements and access to medicines,” s. 59.

⁷¹ Gaëlle Krikorian, “The politics of patents: Conditions of implementation of public health policy in Thailand,” in S. Haunss and K. C. Shadlen (Eds.) *Politics of intellectual property, contestation over the ownership, use, and control of knowledge and information*, (Cheltenham: Edward Elgar, 2009), s. 29-49.

çok radikal ya da agresif politikalar gütmeğe kaçınmaktadır. 1996'da, gelişmekte olan ülkelere tanınan geçiş periyodu imtiyazlarından yararlanılmadan imzalanan TRIPs Anlaşması'nın ve daha çok da 2005 yılında yürürlüğe giren veri imtiyazının etkileri, 2000'lerde yerel ilaç sektörünü oldukça kötü etkilemiş, devlet açısından da ilaç harcamalarını oldukça arttırmıştır. Bu nedenle 2005 ve özellikle 2009 sonrasında yapılan ilaç politikaları, patentli ilaçları da hedef almaya başlamıştır. Hindistan, Brezilya ya da Tayland'ın kullandığı zorunlu lisans, paralel ithalat bir yana, gelişmekte olan ülkelere tanınan geçiş süreleri bile Türkiye'nin ilaç politikaları arasında pek yer bulmamıştır. Veri imtiyazı üzerine alevlenen tartışmanın konusu olan, Türkiye'de de geçmişi olan eşdeğer ilaçların durumuysa, 2000'ler boyunca bazı gazeteciler tarafından olumlu karşılanırken, 2004 Aralığı'nda Avrupa Birliği'nden gelen notayla telaşlananların bunu taklitçilik, korsanlık, hatta hırsızlık olarak kötülemesine yol açmıştır.⁷²

2011 sonunda var olan tartışmalardaysa, en büyük alıcı olmasının verdiği güvenle devletin SGK yoluyla sigortalı ilaçlarda yaptığı indirim, eczacıların ortada kaldıkları ve tartışmalı ilaçları satmamayı tercih etmek zorunda kaldıkları bir restleşmeye kadar götürmüştür olayı.⁷³ Bu tartışmaların belki de tek iyi yanı, böyle bir restleşme durumunda Türkiye'nin de ilaç kıtlığı yaşayabileceğinin deneyimlenmiş olmasıdır. Türkiye'nin yukarıda bahsettiğimiz ülkeler gibi radikal bir tutum sergilememesinin bir nedeni, onlar kadar ekonomik baskılara henüz maruz kalmamış olmasıysa, bir diğer nedeni de bu ülkelerdeki HIV/AIDS ya da başka salgınlar gibi, patentli ilaçların elzem olduğu salgınların Türkiye için ulusal düzeyde acil durum olmamasıdır. Bu nedenle Türk hükümeti, duruma salt ekonomik açıdan bakmayı diğer gelişmekte olan ülkelerden daha kolay başarabilmektedir.

Şu ana kadar gördüğümüz, zayıf da olsa, direniş olanakları devletlerin ilaç harcamalarını dizginleme talepleriyle doğru orantılı gitmiştir. Ancak uluslar arası ilaç firmalarıyla bir zıtlığa gitmektense, Türkiye'nin de yavaş yavaş yönelmekte olduğu yol, bu yükün yavaş yavaş bireylerin üstüne atılması olmaktadır. Şu ana kadar, belki de yenilikçi ilaç sektöründen istediği kadar pay alamadığı ve/veya ekonomik olarak zararlı taraf olduğu için muhalif durumda olan gelişmekte olan ülke devletleri, bu yeni rant piyasasına karşı direnmek isteyen çevrelerin toplandığı odak noktaları olmuştur. Önümüzdeki dönemde,

⁷² Radikal, *AB'den İlaç Notası*, retrieved from <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139208> (2005, January 3). (22.03.2012 / 00:13)

⁷³ DHA, *Eczacılardan uyarı*, retrieved from <http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?tarih=02.02.2012&Newsid=238383&Categoryid=1> (2011, November 28). (03.02.2012 / 00:44)

devletlerin bu kurtarıcı rollerinden sıyrılacaklarını öngörürsek, ki Türkiye’den bakınca bunun hiç de zor olmadığı söylenebilir, yeni direniş biçimleri bulmak şarttır.

Türkiye gibi ülkeler için bu dönem, yani devletin ilaç harcamaları nedeniyle henüz muhalif bir pozisyonda olduğu dönem, patent karşıtı fikirlerin çoğalması ve genelleşmesi için oldukça elverişlidir. Hele ki sağlık gibi, başından beri ne kadar yakıcı olduğunu söylediğimiz bir konuya ortadaki, bir şeyler yapmanın, ilerleme miti altında öne sürülen bu rant piyasasına karşı çıkmanın daha kolay olabileceği izlenimi doğmaktadır. Bilginin meta haline gelmesi tartışılırken, sağlığın meta haline gelmesi hayli hayli tartışılmalıdır düşüncesi çok anlamlı geliyor. Sorun belki de sağlığın bu kadar önemli olması, ve bu pazardan kazanılan rantın da bu önem yüzünden bu kadar sağlam ve büyük olmasıdır. Bu kadar büyük bir sektör ve onun kurduğu yeni rant olanakları karşısında ne yapılabilir, direniş olanakları nelerdir, yanıtlanması oldukça zor sorulardır. Benim şimdiye kadar bulabildiğim tek öneri, inşa edilen meşruiyet, bahsettiğimiz neoliberal *doksa*, fikri olandan fazlasıyla beslendiği için, en azından bu doksayı kırmaya yönelik bir şeyler yapmaya çalışmaktır.

İlaç sektöründe fikri mülkiyet hakları meselesi, dünyanın birçok ülkesini ve bu ülkelerdeki, en azından patentlerin ve ilaç fiyatlarının yıkıcı etkilerinden zarar görecekt, tüm kesimleri ilgilendiren ve söz sahibi olunması gereken bütünlüklü bir konudur. Bu nedenle de bu konunun sosyal bilimlerden incelenmesi, konunun hukuk ve ticaret tekelinden çıkarılması ve konu hakkındaki tartışmaların yaygınlaştırılması açısından hayati önemdedir.

KAYNAKÇA

- John H. Barton, "TRIPS and the global pharmaceutical market," *Health Affairs* 23 (3, 2004): 146-154.
- Michele Boldrin and David K. Levine, *Against intellectual monopoly* (New York: Cambridge University Press, 2008).
- Joan Busfield, "Globalization and the pharmaceutical industry revisited," *International Journal of Health Services* 33 (3, 2003): 581-605.
- B. S. Chimni, "International institutions today: An imperial global state in the making," *European Journal of International Law* 15 (1, 2004): 1-37.
- Carlos Maria Correa, "Implications of bilateral free trade agreements on access to medicines," *Bulletin of the World Health Organization* 84 (2006): 399-404.
- DHA, *Eczacıardan uyarı*, retrieved from http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?ta_rih=02.02.2012&Newsid=238383&CategoryId=1 (2011, November 28). (03.02.2012 / 00:44)
- Peter Drahos, "Four lessons for developing countries from the trade negotiations over access to medicines," *Liverpool Law Review* 28 (2007): 11-39.
- Graham Dutfield, *Intellectual property rights and the life science industries, Past, present and future* (New Jersey: World Scientific, 2009).
- İpek Eren-Vural, "Domestic contours of global regulation: Understanding the policy changes on pharmaceutical patents in India and Turkey," *Review of International Political Economy* 14 (1, 2007): 105-142.
- David Harvey, *The new imperialism* (New York: Oxford University Press, 2005).
- Anil Hira, "The political economy of the global pharmaceutical industry," *International Journal of Development Issues* 8 (2, 2009): 84-101.
- IMAP, *Pharmaceuticals & biotech industry global report 2011* (2011).
- Gaëlle Krikorian, "The politics of patents: Conditions of implementation of public health policy in Thailand," in S. Hauns and K. C. Shadlen (Eds.) *Politics of intellectual property, contestation over the ownership, use, and control of knowledge and information*, (Cheltenham: Edward Elgar, 2009).
- Anna Lanoszka, "The global politics of intellectual property rights and pharmaceutical drug policies in developing countries," *International Political Science Review* 24 (2, 2003): 181-197.
- John Locke, *The second treatise of government* (Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, 1975). Original work published 1690.
- Karl Marx, *Capital, A critique of political economy* (Vol. 1) (S. Moore and E. Aveling, Trans.) (1887), retrieved from <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/> (Original work published 1867).
- Christopher May, *The global political economy of intellectual property rights, the new enclosures* (New York: Routledge, 2010).
- Valbona Muzaka, "Shaping global rules: Proprietary pharmaceutical companies as global political actors," *New Political Economy* 14 (2, 2009): 289-301.
- Claudio C. Tarabusi and Graham Vickery, *İlaç endüstrisinde küreselleşme*, A. Soyer Trans., (Istanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999). (Original work published 1996)
- Natcopharma, "NATCO granted compulsory licence for Nexavar," Retrieved from <http://natcopharma.co.in/index.php/news-for-dump/149-natco-granted-compulsory-licence-for-nexavar> (10.08.2012 / 22:52).

- Sean O'Riain, "States and markets in an era of globalization," *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 187-213.
- Leo Panitch and Sam Gindin, "Superintending global capital," *New Left Review* 35 (2005): 101-123.
- Pharma about, *Big ten branded drug blockbusters of 2010* (2012). Retrieved from <http://pharma.about.com/od/BigPharma/tp/Big-Ten-Branded-Drug-Blockbusters-Of-2010.htm> (27.04.2012 / 01:56).
- Radikal, *AB'den İlaç Notası*, retrieved from <http://www.radi kal.com.tr/haber.php?haber no=139208> (2005, January 3). (22.03.2012 / 00:13)
- Susan K. Sell, *Private power, Public law, the globalization of intellectual property rights* (New York: Cambridge University Press, 2003).
- Susan K. Sell, "TRIPS-Plus free trade agreements and access to medicines," *Liverpool Law Review* 28 (2007): 41-75.
- Richard A. Spinello and Herman T. Tavani, "Intellectual property rights: From theory to practical implementation," in R. A. Spinello and H. T. Tavani (Eds.), *Intellectual property rights in a networked world: Theory and practice*, pp. 1-65 (London: Information Science Publishing, 2005).
- Bruce Stokes, "Pachyderm Pharma," *National Journal* (2005): 1146-1150 in Heinz Klug, "Law, politics and access to essential medicines in developing countries," *Politics & Society* 36 (2, 2008): 207-245, s. 233.
- Sharon Thach and Marsnik, S. J. (2009) "Patent standards under TRIPS and the pharmaceutical industries in Brazil and India," *Latin American Business Review* 10 (4, 2009): 237-261.
- Loïc Wacquant, "How penal common sense comes to Europeans: Notes on the transatlantic diffusion of neoliberal *doxa*," *European Societies* 1 (3, 1999):319-352.
- Christian Zeller, "From the gene to the globe: Extracting rents based on intellectual property monopolies," *Review of International Political Economy* 15 (1, 2008): 86-115.